

УДК 004.261

Остроухов В.В.

ОСНОВНІ ЗАГРОЗИ ОСОБИСТІСНІЙ БЕЗПЕЦІ ВІД ДЕСТРУКТИВНИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ ВПЛИВІВ (ІНФОРМАЦІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНА БЕЗПЕКА ОСОБИ)

1.1. Інформаційно-психологічна безпека особи

До розвитку сучасних кібернетичних систем розуміння інформаційного простору зводилося до атмосфери, стратосфери, космосу, водних акваторій океанів і морів. Нині воно включає ще й кібернетичні та віртуальні системи. Розглядаючи вплив інформаційного простору на особу, слід враховувати, що він поширюється на суспільство та державу і через них опосередковано на кожного індивідуума. Цей вплив може мати конструктивний (безпечний) і деструктивний (небезпечний) характер.

Одне із головних завдань сучасної держави — гарантування інформаційної безпеки особи, яка характеризується захищеністю її психіки й свідомості від небезпечних інформаційних впливів: маніпулювання, дезінформування, спонукування до самогубства, образ тощо.

Інформаційно-психологічна безпека особи (у вузькому розумінні) — це стан захищеності психіки людини від негативного впливу, який здійснюється шляхом упровадження деструктивної інформації у свідомість і (або) у підсвідомість людини, що приводить до неадекватного сприйняття нею дійсності.

Інформаційно-психологічна безпека особи (в широкому розумінні) це:

- по-перше, належний рівень теоретичної та практичної підготовки особистості, при якому досягається захищеність і реалізація її життєвоважливих інтересів та гармонійний розвиток незалежно від наявності інформаційних загроз;
- по-друге, здатність держави створити умови для гармонійного розвитку й задоволення потреб особистості в інформації, незалежно від наявності інформаційних загроз;
- по-третє, гарантування, розвиток і використання інформаційного середовища в інтересах особистості;
- по-четверте, захищеність від різного роду інформаційних небезпек.

Об'єктом інформаційно-психологічного захисту особи є стан її духовного, душевного та фізичного комфорту. Об'єктом захисту є також умови та фактори, які забезпечують розвиток всіх сфер життєдіяльності особистості й суспільства, зокрема культури, науки, мистецтва, релігійних і міжнаціональних відносин. До об'єктів належать також: мовне середовище, соціальні, ідеологічні, політичні орієнтири, суспільні та соціальні зв'язки, психофізичні фактори, що проявляються у вигляді фізичних, хімічних та інших впливів природного, антропогенного і техногенного походження, генофонд народів, що населяють державу тощо.

Інформаційно-психологічна безпека особи та суспільства є складовою частиною інформаційної безпеки держави і займає особливе місце в державній політиці при її забезпеченні. Ця особливість визначається специфікою загроз і їх джерел, особливим характером принципів і завдань державної політики у цій сфері.

Інформаційно-психологічна безпека суспільства та держави — стан захищеності (інтелектуальної, соціально-політичної, морально-етичної) при якому досягається їх нормальне функціонування та гармонійний розвиток незалежно від наявності внутрішніх та зовнішніх інформаційно-психологічних впливів.

Найбільш важливими об'єктами інформаційно-психологічного захисту в сучасних умовах є індивідуальна і масова свідомість. Для особистості головними системотвірними якостями є цілісність (тенденція до стійкості) і розвиток (тенденція до зміни). При руйнуванні або перекручуванні цих якостей особистість перестає існувати як соціальний

суб'єкт. Це означає, що будь-який інформаційно-психологічний вплив на особистість має оцінюватися з позиції збереження чи руйнування її як цілого.

Масова (суспільна) свідомість формується насамперед у процесі історичного розвитку нації, народності, великої соціальної групи і потім уже внаслідок інформаційно-психологічного впливу. Проте інформаційно-психологічний вплив може істотно змінювати масову свідомість і поведінку великих соціальних груп.

Велика соціальна група — кількісно не обмежена соціальна спільнота, яка має стійкі цінності, норми поведінки і соціально-регулятивні механізми (партії, етнічні групи, виробничо-галузеві і громадські організації). Соціально-психологічними регуляторами життєдіяльності великих груп є: групова свідомість, менталітет, звичаї, традиції тощо. Велика група характеризується визначеним психічним складом, має групову психологію.

У кожній великій групі формується групова свідомість (етнічна, національна, релігійна), що є системою спільних ідеалів, ціннісних орієнтацій, емоційних переваг. Групова свідомість буває класовою, національною, релігійною тощо. Окремі стереотипні елементи свідомості переходять у сферу групової підсвідомості ("класове чуття", національна ворожість). Ці групові фактори істотно впливають на формування відповідного типу особистості — типових представників класу, партії, нації і т. ін. Ці особи стають носіями групових засад та стереотипів, зразків поведінки, які враховуються і використовуються при здійсненні інформаційно-психологічного впливу.

Унікальною особливістю інформаційної загрози є те, що вона виступає як самостійна загроза і водночас є реалізаційною основою для інших видів загроз на інформаційному рівні, а часто і їх першопричиною. Інформаційна загроза формується в інформаційному просторі. Більшість учених розглядають інформаційний простір як місце формування, поширення та споживання інформації за допомогою різних технічних пристроїв. Звичайно, технічні пристрої є основними засобами поширення інформації, але вона поширюється і в ході безпосереднього спілкування людей між собою.

Для усвідомлення сутності та змісту завдань інформаційно-психологічного захисту особи і суспільства від деструктивного впливу в умовах сучасного інформаційно-психологічного протистояння необхідно зрозуміти механізми інформаційно-психологічного впливу на поведінку індивіда (особистості), а також на прийняття рішень на будь-якому рівні суспільних і державних структур, у будь-якій сфері їх діяльності. Для цього необхідно ввести поняття механізму вербального інформаційного впливу, розуміючи при цьому, що в його основі лежить закономірність усвідомленого сприйняття інформації, саме її змісту. Цей механізм за своєю суттю є загальним і реалізує загальні закономірності інформаційних процесів у соціальному середовищі.

Під впливом змісту інформаційних потоків, які людина сприймає, акцентів на окремих його фрагментах, інших факторів у неї формується образ мислення, її світогляд, система цінностей і інтересів, які з часом збагачуються і розвиваються в той чи інший бік, виступають під час аналізу поточної інформації уже у вигляді своєрідного морально-семантичного фільтру. Власне, від орієнтації і усталеності цього фільтру суттєво залежать вчинки, поведінка людини в тій чи іншій ситуації. На змістовні і якісні характеристики фільтру впливають історичні, національно-етнічні характеристики, система освіти, релігійні та філософські течії, ідеологічна пропаганда, інші складові інформаційного середовища. Природно, що значну роль при цьому відіграють засоби масової інформації (періодичні видання, радіомовлення та телебачення, Інтернет).

Наступним важливим моментом у процесі вербального впливу є поведінка особи в конкретній ситуації, визначення позиції, прийняття нею адекватного рішення тощо. В цьому випадку при наявності "якісного" фільтру також велике значення має якість інформування, яке передбачає своєчасність, повноту, всебічність і достовірність наявної інформації. Забезпечення цих факторів є запорукою адекватної поведінки людини. Разом з цим, якщо не

виконується хоча б одна із вимог до інформації, адекватність оцінки ситуації людиною гарантувати не доводиться. До того ж, якщо інформація містить грамотно продуману та організовану дезінформацію, яка є правдоподібною, людина навіть при наявності "якісного" фільтру може приймати рішення, адекватні змісту наявної інформації, але не адекватні реальній ситуації. За допомогою навмисно спотвореної, вибірково неповної інформації і цілеспрямованої дезінформації можна впливати не лише на рішення, що приймаються людиною, та на її поведінку, але й на елементи фільтру (систему цінностей, духовні і матеріальні інтереси і потреби, релігійні та філософські погляди тощо), корегуючи їх в бажаному напрямку, тобто на формування її як особистості (аналітика, вченого, керівника, політика тощо).

В цьому полягає сутність механізму управління знаннями соціальних об'єктів (зокрема людини) з метою впливу на прийняття ними рішень, на їх поведінку.

Механізми невербального інформаційного впливу на людину ґрунтуються на використанні закономірностей сприйняття людиною інформації через підсвідомість. Відомо, що підсвідомість (а опосередковано і на свідомість) може програмуватися зовнішнім, неконтрольованим людиною інформаційним впливом. Наприклад, чим тонша психічна організація людини, тим більше вона емоційно уразлива.

На сьогодні не існує достатніх гарантій захисту особи від загроз, пов'язаних з порушенням інформаційної та інформаційно-психологічної безпеки особистості — неусвідомлюваним інформаційно-психологічним впливом, а саме: штучного щеплення їй синдрому залежності; розроблення, створення та застосування спеціальних засобів; маніпуляції суспільною свідомістю з використанням спеціальних засобів впливу; деструктивний вплив на психіку людини природних комплексів, антропогенних зон, генераторів фізичних полів та випромінювань.

Сьогодні, на жаль, немає єдиної системи знань, яка дозволяла б розкривати можливості біоенергетики без шкоди здоров'ю людини. Можливості настільки великі, що входження в цю галузь має бути обережним, поступовим, і починатися з розвитку етики людини. Між тим, існує досить чисельна кількість публікацій, що свідчить про спроби використання механізмів інформаційно-енергетичного впливу на людину з метою програмування її дій, поведінки. Виникла висока соціальна небезпечність у безконтрольному застосуванні технологій, засобів і методів психофізичного впливу на великі соціальні групи людей через свідомість і підсвідомість (психосферу) людини з метою формування необхідних подій та маніпулювання громадською думкою.

Поряд з традиційними методами управління суспільством, колективами і окремими особами (адміністративно-організаційними, економічними, соціально-психологічними і правовими) все ширшого набуває значення метод централізованого впливу на широкі верстви населення — метод інформаційного управління. А одним із основних постулатів теорії управління є положення, згідно з яким еволюції у масовій свідомості досягнути набагато простіше, ніж здійснити революційні зміни.

У сучасних умовах спостерігається активна розробка та впровадження новітніх форм, способів і технологій інформаційно-психологічного впливу на індивідуальну, групову та масову свідомість. До таких джерел, каналів і технологій впливу на свідомість, психологію та поведінку людини можна було б віднести: ЗМІ і спеціальні засоби інформаційно-пропагандистської спрямованості; глобальні комп'ютерні мережі та програмні засоби швидкого поширення в мережах інформаційних і пропагандистських матеріалів; засоби та технології, що нелегально модифікують інформаційне середовище, на підставі якої людина приймає рішення; засоби створення віртуальної реальності; чутки, міфи і легенди; засоби підпорогового семантичного впливу; засоби генерування акустичних та електромагнітних полів.

Джерелами загроз інформаційного простору є суперечності певних інтересів, системи цінностей, цілей між особистістю та суспільством, державою або наявністю в однієї зі сторін стосовно іншої домагань, претензій або інших спонукувань до конфлікту. Найбільш небезпечним джерелом загроз цим інтересам вважається суттєве розширення можливостей маніпулювання свідомістю людини через створення навколо неї індивідуального віртуального інформаційного простору, а також можливість використання технологій впливу на її психічну діяльність.

Новітні інформаційні технології, сучасні інформаційні й психологічні форми та способи впливу на особу і суспільство все більше й більше знаходять своє застосування не тільки в період підготовки й в ході бойових дій (операцій), а й стають невід'ємною частиною повсякденного життя. Кара-Мурза С.Г. у книзі "Маніпуляція свідомістю" вказує, що застосування сучасних технологій та засобів маніпулювання громадською думкою відбувається сьогодні повсякденно при використанні ЗМІ, у рекламній сфері, у діяльності різного виду екстрасенсів, магів, чаклунів тощо. Особливо воно активізується в переломні моменти розвитку держави, якими, наприклад, є передвиборчі кампанії.

Культ жорстокості, насильства, порнографії, що нині пропагується в засобах масової інформації, особливо на телебаченні і в комп'ютерних мережах, призводить до неусвідомленого бажання значної частини населення, особливо підлітків і молоді пострадянських країн, наслідувати його, сприяє закріпленню подібних стереотипів поведінки в їх власних звичках і способі життя, знижує рівень граничних обмежень і правових заборон, сприяє появі негативних норм поведінки в суспільстві, що водночас, відкриває шлях до втрати морально-ціннісних установок, до правопорушень.

Однією з характерних тенденцій, яка склалася в сучасних умовах не тільки в Україні, а й у світі, є випереджальний розвиток форм, способів, технологій і методик впливу на свідомість (підсвідомість), й психічний стан людини в порівнянні з організацією протидії негативним, деструктивним психологічним впливам, інформаційно-психологічним захистом особистості і суспільства в цілому.

Йдеться про можливі деформації у системі масового інформування й поширення дезінформації, які ведуть до потенційних порушень суспільної стабільності, про завдання шкоди здоров'ю і життю громадян унаслідок пропаганди чи агітації, що збуджують соціальну, расову, національну чи релігійну ненависть і ворожнечу, про діяльність тоталітарних сект, що пропагують насильство й жорстокість. Ці впливи, усвідомлені чи неусвідомлені, як показує життя, можуть призводити й призводять до серйозних порушень психічного й фізичного здоров'я, відхилення від норм поведінки, до зростання ризикованих соціальних й особистісних ситуацій.

Коли розглядають інформаційно-психологічний вплив як загрозу, природно, що йдеться про негативні наслідки його реалізації, які можуть проявлятися у двох аспектах: 1) система відносин особистості, зокрема до держави; 2) руйнування цілісності самої особистості.

У сучасних умовах посилення інформаційно-психологічного впливу на окрему особу як суб'єкт політичного життя, носія певного світогляду, що має виражені правосвідомість і менталітет, духовні ідеали й ціннісні установки формування довіри до себе, — одне з основних політичних завдань влади. Неадекватна суспільним (з огляду влади) інтересам поведінка громадянина може сприйматися як гостра форма політичного екстремізму, яка загрожує самому існуванню політичної системи, або як форма політичної байдужості, що не менше руйнує основи громадського життя.

Водночас особистість (її психіка та свідомість), піддається різного роду маніпуляційним впливам, інформаційними за своєю природою, результати яких можуть прямо загрожувати її фізичному чи психічному здоров'ю. Саме такі впливи часто протягом багатьох років формують морально-психологічну атмосферу в окремих прошарках

суспільства, підживлюють кримінальне середовище і сприяють зростанню психічних захворювань у суспільстві. Проповідництво деструктивних релігійних вчень, поширення містичних й езотеричних знань і практик, магії, шаманство тощо можуть бути прикладом таких впливів, що призводять до соціальної особистісної дезадаптації, а в ряді випадків — до руйнування психіки людини.

Серйозну небезпеку для особистості викликає поширення за допомогою мережі Інтернет насамперед порнографії, непристойної інформації, що ображає суспільну мораль, порушує сформовані в суспільстві стандарти моралі. Сервери з такою інформацією часто відвідують діти й підлітки. Хоча й вважається, що за допомогою Інтернету гарантується більша конфіденційність й анонімність, ніж при відвідуванні кінотеатрів або магазинів з відкритою чи підпільною порно- літературою й відеофільмами.

Надійшла 2.11.09

УДК 342.951:004.056

Соснін О.В.

ПРАВОВА СВІДОМІСТЬ ЯК ФАКТОР ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАСАД ЗАХИСТУ ІНФОРМАЦІЇ

Використання новітніх технічних засобів і технологій масової комунікації в суспільстві, сама технологічна обстановка їх впровадження, протягом останніх десятиріч зробило можливим появу принципово нової моделі суспільства, в якому найважливішим ресурсом є інформаційний, який все більше стає проблемою національних інтересів і національної безпеки. Темпи впровадження інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) вже підвищили форми конкурентної боротьби у всіх сферах людської діяльності, і, як наслідок, на тлі зниження ролі енергії, роботи й капіталу, як факторів економічного розвитку, зростає вагомість нематеріальних активів і інвестицій (intangible investments). До них відносяться насамперед наукові знання й інформація в складній комбінації із системою освіти й професійної підготовки, стилем управління, маркетингом інновацій відносно процесів удосконалення процесів виробництва, наукових досліджень..., що обумовило потребу у вирішенні багатьох технологічних, правових, моральних та світоглядних проблем, зокрема і потреб формування правової свідомості громадян на новому щаблі цивілізаційного розвитку людства.

Правова свідомість на сьогодні має надзвичайно важливе значення для суспільства, оскільки створення знань, інформації, їх збирання, обробка, нагромадження, зберігання, пошук, поширення й надання споживачеві, створення й використання інформаційних технологій і засобів їх забезпечення, захист інформації й прав суб'єктів, які беруть участь в інформаційних процесах не можуть відбуватися без постійного примусу з боку держави до виконання визначених певних норм і стандартів поведінки з інформацією. За таких обставин теоретичне обґрунтування правової свідомості громадян щодо значення інформації в суспільному житті є об'єктивною потребою й необхідною умовою подальшого прогресивного розвитку держави й суспільства. Наприклад, правосвідомість як умонастрій, усвідомлене відношення до елементів інформаційного права, є тим благодатним середовищем, в якому формується інтерес до наукових знань, до законодавства і правознавства зокрема. Правосвідомість характеризує ступінь взаємодії суспільства, суспільної думки, державної політики і потреб держави в процесі формування нової правової